

Vida Barac-Grum

ODNOS IZMEĐU ONOMASTIČKIH KATEGORIJA U REGIJI

Na osnovi onomastičke građe u regijama Hrvatskoga primorja i Gorskoga kotara utvrđuju se razlike u postojanosti pojedinih onomastičkih kategorija.

1. Za razliku od svih drugih leksičkih kategorija onomastikoni pripadaju onoj kategoriji koja se u usmenoj ili pismenoj komunikaciji najduže čuva i najmanje je podložna promjenama. U usporedbi leksem — toponim pokazuje se da isti semantemi u različitim govornim idiomima mogu biti predstavljeni različitim leksemima, a u književni jezik ući će samo onaj koji odgovara književnoj normi. Ali taj isti leksem, ako je jednom ušao u onomastički fond jedne mikroregije, postaje sastavni dio njezina korpusa, ulazi u onomastički sustav mikroregije i preko njega u onomastički fond književnoga jezika pa i jezika svih onih govornika koji se tim onomastikom služe. Leksem *meja* (Hrvatsko primorje, čakavski dijalekat, govorni idiom Kamenjaka) u književnom jeziku postaje *međa*, ali u onomastičkom fondu hrvatskoga jezika on ostaje *Meja* i pripada točno određenom i poznatom onomastičkom sustavu jedne mikroregije — u ovom slučaju vinodolske. Leksem *malin* u govornoj upotrebi u Hrvatskom primorju i u Gorskom kotaru u hrvatski književni jezik ulazi kao *mlin*, pa i *maljenica* (u govornoj upotrebi u Gorskom kotaru) u hrvatskom je književnom jeziku *mlinica*, *mlin*, ali isti taj leksem, kad je jednom ušao u onomastički fond, ostaje sastavni dio onomastičkoga korpusa mikroregije Lokve u sustavnoj hrvatskoj onomastičkoj formi kao *Stara maljenica*.

Primjeri koji su ovdje dani pripadaju, međutim, toponomastičkom fondu dviju mikroregija. Odnos unutar samih onomastičkih razina u smislu sustavnoga čuvanja onomastikona nije jednako raspoređen ni unutar mikroregije pa ni u jeziku kao cjelini. U tom smislu znatno se razlikuju sustavi osobnih imena od prezimena u regiji, a još znatnije toponimi ili hidronimi.

2. Osobno ime — koliko god je u komunikacijskom tijeku vezano uz zavičajni idiom (Josip → Joža, Jože, Jozo, Joso) u govornom kontekstu može poprimiti i one oblike koji su za govorni idiom netipični (npr. Joža u Hrvatskom primorju ili

Stipe u Hrvatskom zagorju). U sociolingvističkom smislu ime je pod prestižnim utjecajem nekog govornoga zaokruženja pa i ono samo i njegov oblik ovise velikim dijelom o trenutnim pomodnim strujanjima, o čemu je u našoj onomastičkoj literaturi pisao Petar Šimunović¹. Ipak, i u toj kategoriji razlikuju se međusobno pojedine sociokulturne sredine, pa su gradski centri jače podvrgnuti pomodnim utjecajima – ili ih prihvaćaju brže – od konzervativnijih seoskih sredina. I u Gorskom kotaru i u Hrvatskom primorju imena poput Iva, Ive – muško ime Ivan, Tone, Tona, Tuna (ovo posljednje povezanije je uz Gorski kotar) – muško ime Antun, ili Matejka (žensko ime, Lokve, Gorski kotar), Ana, Karla, Marija (tradicionalna ženska imena, Vinodol) još su donekle karakteristična kao označitelji (uz prezime) pojedinačnih osoba iz ovih mikroregija.

3. Obradujući gorskokotarska prezimena dijakrono² pokazala sam kako ih je veoma malo ostalo od prvih zapisanih³. Iz toga se vidi kako u pojedinim regijama (kao što je na primjer gorskokotarska) ni prezime nije ona onomastička kategorija koja pokazuje svoju posvemašnju stabilnost u vremenu koje teče. Naravno da sve regije nisu imale tako burnu prošlost kao što je gorskokotarska u Hrvatskoj ni tako znatne poremećaje tijekom svoje povijesti, ali u svim regijama stanovništvo se postupno seli i doseljava i tako se na istom lokalitetu, čak i na lokalitetu čije je stanovništvo zadržalo neizmjenjene osnovne govorne karakteristike, prezimena polako mijenjaju, pa se na taj način može potpuno mijenjati i prezimenski sustav. Međutim, i ovdje usporedna slika povijesnoga presjeka gorskokotarske i vinodolske regije pokazuje kako je Vinodol u znatnoj mjeri tokom posljednjih stoljeća zadržao svoj osnovni prezimenski fond, koji karakterizira, velikim dijelom, tvorba osobno ime + sufiks kao označitelj deminucije, dakle kao patronimički sufiks. Prezimena koja traju i ostala su do danas (u početku kao imena ili hipokoristička imena s deminucijskim sufiksom, a kasnije kao samostalna prezimena) jesu Marušić, Mavrić, Barac, Crnić (< Črnić) i dr⁴. Tako je i prezime, unatoč svojoj ne posve čvrstoj stabilnosti, postalo onaj onomastički element koji pokazuje u kolikoj je mjeri neka regija izgubila, gubila, čuvala i sačuvala svoje stanovništvo. Izvan regije u kojoj su nastala, po nekim elementima jezične tvorbe, neka se prezimena mogu vezati uz rodni kraj i zavičajni idiom. Za

1 V. Petar Šimunović, Pomodna imena u jeziku, Jezik XII, 1973.

2 V. Vida Barac-Grum, Pogled na gorskokotarsku povijesnu antroponimiju, Rasprave zavoda za jezik IFF 13, Zagreb 1987.

3 Antun Burić u svojoj knjizi "Povijesna antroponimija Gorskoga kotara u Hrvatskoj", Rijeka 1983, donosi relevantne podatke o prezimenima koja je uspio skupiti od najstarijih spomenika koje je našao.

4 Usp. I. Kukuljević-Sakcinski, Acta Croatica, Zagreb 1883, i radove Emilija Laszowskog poput Gorski kotar i Vinodol, Zagreb 1923, Radoslava Lopašića, Spomenici Hrvatske krajine, Zagreb, I, II, III, Hrvatski urbari, Zagreb 1894.

Malinare i Malinariće podosta je sigurno da potječu iz čakavskoga kraja, a za Malnare iz gorskokotarskoga.

Prezime se, s druge strane, pokazuje kao čvršća kategorija od imena još i zato što nije podložno društvenim utjecajima i njegova sustavnost u regiji ovisna je jedino o migracijskim tokovima. I u odnosu na hrvatski književni jezik nepromjenjivo je i prenosi se u svom osnovnom zavičajnom obliku.

4. Toponimi i hidronimi konstantne su, čvrste točke u onomastičkom sustavu mikroregije. Oni su konstantni i nepromjenjivi i u odnosu na hrvatski književni jezik. Toponimi kao Crikvenica, Selca, Drivenik ili Križišće u Hrvatskom primorju ne ovise o vremenskim mijenama, sociolingvističkoj situaciji ili zakonima književnoga jezika. Oni su čvrsti spomenici jezične i povijesne baštine mikroregija u kojima su nastali. Ne prenose se u hrvatski književni jezik kao Crkvenica ili Seoca, Drvenik ili Križište⁵. Isto tako ni toponimi gorskokotarske regije, nastali na osnovi kajkavskoga govornoga idioma, ne preuzimaju štokavsku strukturu hrvatskoga književnoga jezika, pa se i na širem području od kajkavskoga goranskoga čuva Špičunk (a ne eventualno Špičunak ili čak Šiljak), Kostanjevica, Kuželj i slično. Ipak, za razliku od čakavskih toponima Hrvatskoga primorja i Gorskoga kotara, koji zbog svojega fonološkog sastava ostaju posve neizmijenjeni ulazeći u fond književnoga jezika, kajkavski gorskokotarski, na širem području od mikroregija ili regije u cjelini, mijenjaju neke svoje tipične fonološke osobitosti, koje su odraz govornoga idioma u kojem je toponim nastao. Tako Ljukofdol na širem planu od kajkavskoga gorskokotarskoga postaje Lukovdol (i sam je Ivan Goran Kovačić u svojoj kajkavskoj poeziji etnik od ojkonima Lukovdol pisao Lukovčan, a ne Ljukofčan, kako se govori u mjesnom idiomu Lukovdol), Brek postaje Breg, Hrip postaje Hrib itd. Međutim, i u Gorskom kotaru i u Primorju sličnu sudbinu doživljavaju toponimi poput Sleme, Podsleme (u kajkavskom dijelu Gorskog kotara) ili Reka (Primorje). Zbog homonimijskih odnosa s apelativima doživljavaju i apelativnu sudbinu i u književnom se jeziku preobrazuju kao Sljeme (kao i Sljeme kod Zagreba, uostalom) i Rijeka.

Na isti način kao toponimi funkcioniraju i hidronimi, iako najčešće imena većih rijeka na području koje obrađujem ne mijenjaju, zbog svojega fonološkoga sastava, ni fonološki oblik (izuzetak je i ovdje Rečina u Rijeci) na širem području od regije. Na ovim prostorima rijeke, čak i kada su veće – poput Kupe, cijelim svojim tijekom ne mijenjaju ime, bez obzira na jezične (dijalektne) sustave područja i mjesta kroz koja prolaze.

Između toponima i hidronima postoji na području koje obrađujem još jedna povezanost: bliskost jezičnoga izraza – imena – za ime rijeke i za ime lokaliteta uz nju. U Primorju su Reka (ojkonim) i Rečina (hidronim), u Gorskom kotaru

5 O pokušajima prekranja imena na književnu normu vidi u: Petar Šimunović, Prilog problemu standardizacije mjesnih imena na hrvatsko-srpskom jezičnom području, Istočnojadranska toponimija, Logos, Split 1986.

Kupa (hidronim), Kupčina (hidronim), Brod na Kupi (ojkonim), Kupčina Gornja, Kupčina Dolnja (ojkonim).

Kupa je razmjerno velika rijeka i važna za područja kojima prolazi. Ona je uzrokovala imenovanja mjesta uz koja teče, pa njihova opstojnost na gorskokotarskom području ne začuđuje. I izvan njega Kupa je izazvala stvaranje ojkoni-
ma poput Pokupskoga kod Velike Gorice ili horonima Pokuplje.

U Primorju je Rečina izazvala stvaranje ojkoni-
ma Reka.

U Gorskom su kotaru u takvom suodnosu još Čabar (ojkonim) i Čabranka (hidronim). Proces imenovanja ovdje je išao obrnutim putem, što znači da je ojkoni-
m Čabar izazvao stvaranje hidronima Čabranka, ime rječice koja prolazi kroz mjesto koje ima oblik čabra, dakle koje je po svojem nastanku onomastička metafora.

Manje rijeke i potoci ne izazivaju stvaranje ojkoni-
ma, ili, točnije, nema suodnosa između njih i ojkoni-
ma. Tako su primorski vinodolski potoci Dubračina ili Slanac ostali bez svojega odraza među imenima naselja.

5. Toponime (i hidronime) smatramo najčvršćim osloncima u otkrivanju naše povijesti, naše jezične baštine i povijesti lokaliteta koje imenuju. Toponimi i hidronimi na sjevernoprivlaskom i gorskokotarskom području⁶ velikim se dijelom pokazuju kao odraz slavenske jezične baštine. Među hidronimima u Gorskom je kotaru izuzetak njegova najveća rijeka, Kupa, koja pokazuje fonološku slavensku prilagodbu toga predslavenskoga hidronima. Samo nekoliko gorskokotarskih mjesta upućuje – svojom današnjom neprozirnošću – na predslavenski jezični sloj.

U sjevernom je primorju situacija samo nešto drugačija. I suvremeni putovi na ovom tlu prolaze – ne sasvim slučajno – putovima kojima su išle rimske ceste (ili i one starije od njih). Cesta od područja Tarsatica (danas Rijeka, a ime Trsat označava sada samo jedan njezin dio) preko lokaliteta Ad Turres, Buccuri, Varvaria, Ortoepla do lokaliteta Senia, današnjega Senja, označava punktove koji su svoja imena sačuvali iz predslavenskoga razdoblja i imena još naseljenih mjesta fonetski prilagodili slavenskom hrvatskom jezičnom sloju. Fonetsku slavensku prilagodbu prošli su i toponimi Bribir i drugi.

Današnje stanje u imenima naseljenih većih mjesta u Primorju pokazuje već Vinodolski zakonik iz 1288. godine, bilježeći imena Novog, Ledenica, Bribira, Grižana, Hreljina, Bakra, Trsata i Grobnika. Naravno da imena novijih naselja od ovih imaju izrazitu hrvatsku tvorbu i kao pokazatelji načina života ovoga hrvatskoga življa upozoravaju na oblike tla, floru ili faunu kraja i čvrsto su povezana uz apelative govornoga idioma. Ojkonim Plasa vezan je uz još živi apelativ (plasa = čistina u šumi), toponim Medvidnjak uz apelativ medvid

⁶ Usp. Vida Barac-Grum, Gorskokotarski toponimijski sustavi u usporedbi sa sjevernoprivlaskima, Rasprave Zavoda za jezik, Zagreb 1990.

(Medvidnjak se zvala ta plasa). U tom se pogledu toponimijski sustav Hrvatskoga primorja podudara s onim gorskokotarskim.

6. Za sjeverno hrvatsko primorje vezan je toponimijski sustav nastao prema imenima svetaca: Sveti Juraj, Sveta Jelena, Sveta Ana. Takvih toponima ima, iako manje, i u Gorskom kotaru (Sveti Križ, ime naselja kod Fužine). U jednom je periodu naše suvremene povijesti takav tip toponima bio prekriven novim toponomastičkim tvorbama koje nisu podsjećale na kršćansku osnovicu u toponimu. Ojkonimi su se najčešće mijenjali po formuli Sv. Juraj > Jurjevo. To je dovelo do promjene strukture ojkonima unutar same regije s jedne strane, a s druge strane su se toponomastički sustavi ovih regija počeli znatnije razlikovati od onih u dalmatinskoj regiji, gdje su se ojkonomastički tipovi Sutivan ili Sumartin zadržali u funkciji imenovanja, jer su zbog jezičnoga supstrata, zadržanoga u njima, bili teže prepoznatljivi kao nosioci iste etimološke poruke. Naravno da takva izvanlingvistička miješanja u naslijeđeni onomastički korpus regije mijenjaju njegovu sustavnu sliku i samim time krnje i jezičnu i kulturološku baštinu određene sredine. Jer kao što aktualno ime Crikvenica ima etimološko onomastičko značenje lokaliteta uz crkvu, takva etimološka onomastička značenja kriju se i u imenima Sveti Juraj ili Sveta Jelena.

7. Iako se toponimi i hidronimi i u regijama Hrvatskoga primorja i Gorskoga kotara pokazuju, unutar onomastičkih kategorija, kao najuporniji zaštitnici jezične i civilizacijske prošlosti, u Hrvatskom primorju, naročito u vinodolskom kraju, ojkonimi se, dodatno, pokazuju i kao čuvari osobnih imena (te promjenljive kategorije) iz jednoga perioda u prošlosti. Imena naselja kao Mavrići (prema osobnom imenu Mavro i iz njega izvedenom hipokoristiku, pa kasnije i prezimenu Mavrić) ili Barci (prema hipokoristiku Baro > Barac /< Bartol/ i od hipokoristika izvedenom prezimenu Barac)⁷ u sebi su zadržala kroz nekoliko stoljeća jednu onomastičku kategoriju (imensku) koja je tako lako podložna gubljenju.

Za razliku od vinodolskoga kraja, gorskokotarsku regiju ne karakteriziraju toponimi toga tipa.

8. Usporedna građa onomastikona u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju pokazuje da su u obje regije najpouzdanije onomastičke kategorije toponimijska i hidronimijska. One se s jedne strane rastaču u slojeve koji otkrivaju povijesne tokove, a s druge su najčvršće vezane uz govorni idiom i lokalni zavičaj. Najotpornije su na utjecaje književnoga jezika. Dodatno je obilježje primor-

7 O tipu prezimena Barac pisao je Petar Šimunović u svojoj knjizi "Mi i naša prezimena", u kojoj je iznio put razvoja imena Bartol prema prezimenu Barac. Značajan je put njegova razmišljanja onaj kad je uspostavio vezu između imena Bartol i hipokoristika Baro > Barac. Potvrda su njegovu stajalištu i stari spisi koje je skupio Kukuljević u već citiranom djelu, gdje se danas prezimenski lik Barac pojavljuje kao osobno ime. Sufiks -ac danas više nije produktivan u hrvatskom jeziku, ali je to povijesni hipokoristički sufiks (dvorac i sl.).

skih ojkonima da su vezani i uz ljude koji su nekada obitavali naselja koje oni imenuju, na ljude prema kojima su ti ojkonimi i stvarani.

Summary

THE RELATIONS BETWEEN ONOMASTIC CATEGORIES IN THE REGION

The onomastic corpus in the regions of Hrvatsko primorje and Gorski kotar shows the stability of toponomastic systems in comparison with the names and the surnames in the regions. The comparative toponomastic material from both regions show the historical processes that the regions passed through. In Hrvatsko primorje there are more toponims of preslavic origin than in Gorski kotar, but in both regions the toponims of slavic origin are based on the local idioms. The additional characteristic of Hrvatsko primorje toponims is their connection with the names of people that used to inhabit there.